

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

SENIOR CERTIFICATE EXAMINATIONS

SESO THO PUO YA TLATSETSO YA PELE (FAL)

PAMPIRI YA PELE (P1)

2017

MATSHWAO: 80

NAKO: Dihora tse 2

Pampiri ena e na le maqephe a 12.

DITAELO HO MOHLAHLUBUWA

1. Pampiri ena e arotswe DIKAROLO TSE THARO, e leng:

KAROLO YA A:	Tekokutlwisiso	(30)
KAROLO YA B:	Kgutsufatso	(10)
KAROLO YA C:	Tshebediso ya puo	(40)

2. Araba dipotso TSOHLE.

3. Qala karolo E NNGWE le E NNGWE leqepheng le letjha.

4. Seha mola qetellong ya karolo e nngwe le e nngwe.

5. Nomora dikarabo tsa hao feela jwalo ka ha dipotso di nomorilwe pampiring ya dipotso.

6. Tlola mola dipakeng tsa dikarabo tsa hao.

7. Tsepamisa maikutlo haholo mopeletong le popong ya dipolelo tse nepahetseng.

8. O eletswa ho sebedisa nako ya hao tjena:

KAROLO YA A:	Metsotso e 50
KAROLO YA B:	Metsotso e 30
KAROLO YA C:	Metsotso e 40

9. Ngola ka mongolo o makgethe, mme o balehang.

KAROLO YA A: TEKOKUTLWISISO

Karolong ena o fuwe mefuta E MMEDI ya ditema. Bala le ho boha tema e nngwe le E NNGWE, ebe o araba dipotso tse hlahang tlasa yona. Araba ka lentswe le le leng feela moo ho hlokehang, ntle le haeba potso e hloka tlhaloso kapa karabo e teletsana.

POTSO YA 1

Bala tema ena e latelang ka hloko, ebe o araba dipotso tse hlahang tlasa yona.

TEMA YA A

Ke mantsiboya, Tahleho o fihla lapeng ka mora mosebetsi. Tsatsing leo o ile a sebetsa ha bohloko hobane mohatsae a ile a kgutla mosebetsing esale hoseng ka baka la ho kula.

TAHLEHO: Dumela mme.

MMATAHLEHO: Dumela ngwanaka, mohatsao o kae na kajeno ha o tla o le mong?

TAHLEHO: *(Ka ho makala.)* O bua jwang na mme? 5

MMATAHLEHO: Ke bua jwang ha ke reng? Ke o botsa hore na mohatsao o kae kajeno?

TAHLEHO: Na Dipuo ha a ka a fihla lapeng moo?

MMATAHLEHO: *(Ka ho makala.)* A fihla neng pele ho wena athe le ye le fihle mmoho? 10

TAHLEHO: Dipuo o tlohile mosebetsing mane hoseng, e le motho ya tlang lapeng ka baka la ho se phele hantle. Jwale ha ke utlwisisa ha o re ha a eso fihle lapeng mona.

MMATAHLEHO: Tjhe, mohlomong o robetse ka phaposing ya lona ka mane. Le nna ke ne ke le siyo ke le phupung ya Mmametsi. Ke qeta ho fihla hona jwale. Mohlomong o fihlile ke le siyo yaba o a ithoballa. *(Tahleho o kena ka phaposing mme o fumana ho se motho, ha e se lengolo betheng.)* 15

TAHLEHO: Banna! Ebe lengolo lena le bolela eng? Mongolo ona ke wa Dipuo. *(Tahleho a nka lengolo, a le bala.)* 20

Moratuwa

Ke eletswe hore o a nthata. E, ke se ke eletswe hore o nthata jwalo ka ha le nna ke o rata. Ke eletswe hape hore ke o kentse tsietsing ha ke re, re yo phela haeso le mme ya se nang bophelo.

Mohlomong ho realo ha ka, ho fokoditse le ho qephisana lerato leo o neng o nthata ka lona, empa o tla ntshwarela hobane ha ho kamoo nka etsang kateng. Ke tsamaile, ke ile lapeng, Matswapong. 25

	<i>Haeba o ntse o nthata jwalo ka ha ke hopola hore o a nthata, o tla ntatela, mme re tla boela re phela ha monate le wena, ka lerato leo re ratanang ka lona empa haeba batho bao ke eleletsweng hore ba ntlhoile, mme ha ba ntakaletse letho le letle lefatsheng, wena o a ba qenehela, ha ho nang.</i>	30
	<i>Sala hantle. Nna Dipuo.</i>	
	<i>(Ho kena Mmatahleho.)</i>	35
MMATAHLEHO:	Na o mo fumane jwale ha o nyamelletse tjee?	
TAHLEHO:	Ha ke a mo fumana. O se a ile Matswapong moo ke neng ke ntse ke le bolella tsa teng. Ke a kgolwa o le utlwile maobane ha le ntse le mo sehollaka mona. Ke tla mo latela ke ilo bona hore o fihlile hantle na.	40
MATAHLEHO:	Ao, ruri ha re sa tseba. <i>(Ho kena Matobako.)</i>	
MATOBAKO:	Molato!	
MMATAHLEHO:	Mehlolo!	
TAHLEHO:	Ha ke sa mamela letho. Mosadi wa ka o ile ka baka la lona. <i>(O a phutha, o tswa le tse tswang.)</i>	45
	<i>(Ke ka tereneng e lebang Matswapong. Tahleho o dutse le banna ba babedi.)</i>	
MONNA WA PELE:	Hela wa thaka, o re o lebisa kae na weso?	
TAHLEHO:	Ke lebisa kwana Matswapong ntate.	
MONNA WA PELE:	Be! Athe o leba hona kwana moo re yang? Ke hantle wa thaka re tla tsamaisana tsela.	50
TAHLEHO:	Tjhe, ke ... ke ... ha se haeso. Ke mpa ke eta feela.	
MONNA WA BOBEDI:	O, ke a bona weso. Ke hantle ha e se haeno mono monna. Tulo eo e tumme ka mekgwa e mebe haholo.	
MONNA WA PELE:	E, yona e hlile e lebitso le lebe haholo.	55
TAHLEHO:	E tumme ka dife tse mpe hakaalo bengahadi?	
MONNA WA BOBEDI:	Hao monna! Na ha o tsebe ntho e tummeng hakaale?	
TAHLEHO:	Tjhe, ha ke hlile ha ke tsebe ntate. Sebaka seo ha ke se nepisise hantle. Ke nne ke utlwautlwele feela ka sona.	

MONNA WA PELE:	Sebaka seo se tumme ka boloi monna. Ho thwe basadibaholo ba teng ba babe haholo ka methokgong ka mona monna. Ha ba tanakellwe. Ba ka o jesa jwang o se kgomo bommamesana ba moo! Ho thwe basadi ba mono ke bommadiatheng monna! Monna ha a sa itlhokomele, o phakisa a beha matsoho phatleng, llo a lle sa mmokotsane! Dillo e ba bohobe ba hae.	60 65
TAHLEHO:	Tjhe, tseo ke qala ho di utlwa. Ruri tseo di ntjha tsebeng tsa ka. Na ba hlile ba babe hakaalo?	
MONNA WA BOBEDI:	Monna, o itlhokomele haholo motseng oo weso. Ke utlwa ho thwe mehlala ya tsohle tse mpe e fumanwa ho oo motse wa Matswapong. O hlokomele mehato ya hao. Ke a o eletsa weso.	70

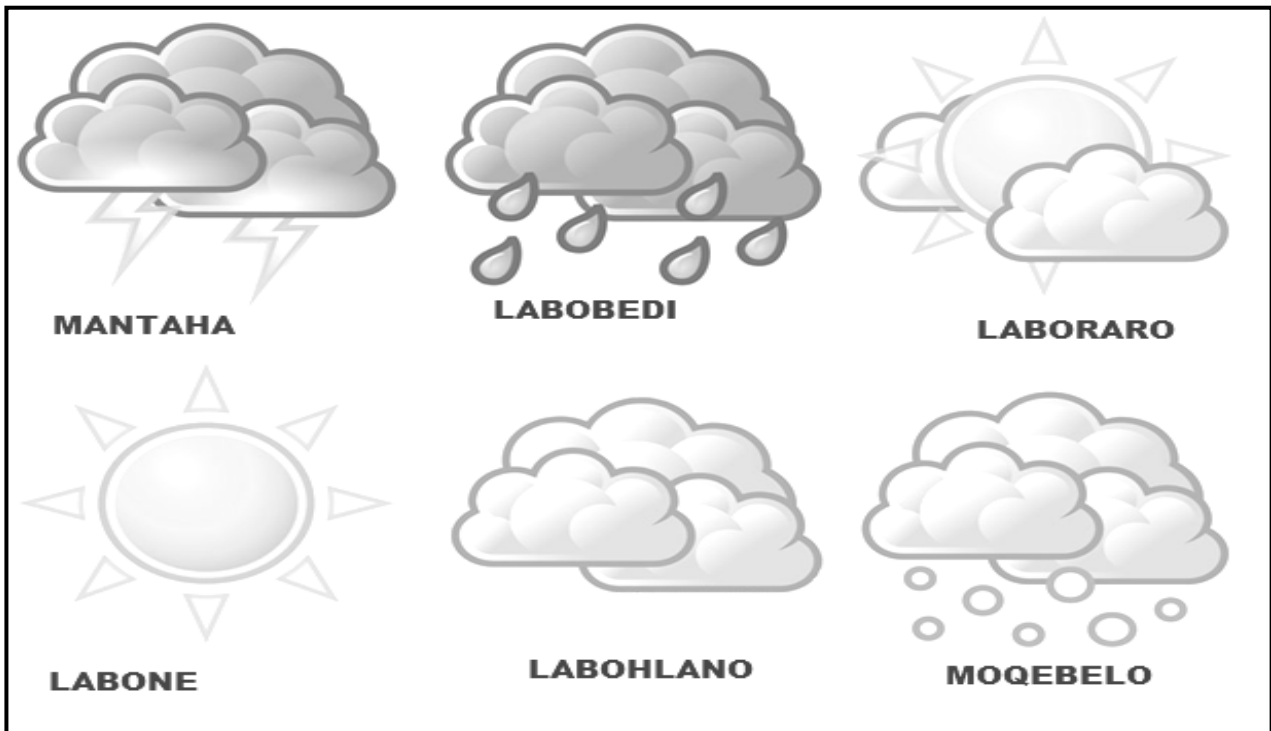
[E qotsitse le ho lokiswa ho tswa bukeng ya *Tahleho*, KPD Maphalla, 1980]

- 1.1 Bolela lebitso la mohatsa Tahleho. (1)
- 1.2 Nehelana ka sebaka seo ditaba tsa qotso e ka hodimo di etsahallang ho sona pele Tahleho a kopana le banna ba babedi. (1)
- 1.3 Ke polelo efe e nnetefatsang hore Tahleho o ne a sa tsebe moo mohatsae a neng a le teng? (Sheba mela 1–7) (1)
- 1.4 Ke lentswe lefe le nang le moelelo o tshwanang le wa 'lepato' temeng? (Sheba mela ya 15–17) (1)
- 1.5 Hobaneng ha Mmatahleho a ne a sa bona ha ngwetsi ya hae e fihla kapa e tsamaya? (Sheba mela ya 16–18) (1)
- 1.6 Tahleho o ne a nahana hore ke lebaka lefe le neng le entse hore mohatsae a tsamaye habo? (Sheba mela ya 37-39) (1)
- 1.7 Ho ya ka tema, ke dintho dife TSE PEDI tseo Matswapong e tsebahalang ka tsona? (Sheba mela ya 60–65) (2)
- 1.8 Ketso ya mohatsa Tahleho ya ho ngala bohadi, e dumellana jwang le sebaka sa Matswapong moo a tswang teng? (2)
- 1.9 Kgetha karabo e nepahetseng ho tse latelang, o be o nehelane ka lebaka la karabo ya hao. Karabo ena ya Tahleho ho batswadi ba hae, 'Ha ke sa mamela letho. Mosadi wa ka o ile ka baka la lona', e re lemosa hore Tahleho ke motho ya sa ... dintho tse etsahalang bophelong ba hae.
- A nahanisiseng
B amoheleng
C hopoleng
D hlakisiseng (2)
- 1.10 Ditaba tsa banna ba Matswapong bao Tahleho a kopaneng le bona ka tereneng e yang Matswapong di hlahisa **leeme/kgethollo** jwang? (2)

- 1.11 Ditaba tsa lengolo le ngolletsweng Tahleho di totobatsa **sehalo** sa mofuta ofe? Nehelana ka lebaka la karabo ya hao. (2)
- 1.12 Bolela hore polelo e latelang ke Nnete kapa Mafosi. O be o nehelane ka lebaka la karabo ya hao.
Dipuo o ne a tella batswadi ba Tahleho. (2)
- 1.13 Maele ana, 'pelo e ja serati', a dumellana le ketsahalo efe temeng ee? (2)
- 1.14 Ke keletso ya mofuta ofe eo o neng o ka e fa Tahleho mabapi le kopo ya mohatsae ya hore ba ilo dula le mmae ya kulang Matswapong? (2)
- 1.15 Nehalana ka lebaka le dumellanang le polelo e latelang.
Ketso ya Tahlelo ya ho sala mohatsae morao, e bontsha ho hloka boikemelo. (2)

TEMA YA B

Bekeng ena ho lebelletswe maemo a latelang a boemo ba lehodimo Thekong:

[Se qotsitse ho tswa <http://www.google/images/weather.co.za>]

- 1.16 Bolela molemo wa tema e ka hodimo bathong. (1)
- 1.17 Ke matsatsi a makae a beke ao ho lemoswang setjhaba ka ona temeng e ka hodimo? (1)
- 1.18 Boemo ba lehodimo ba Labohlano bo fapana jwang le ba Moqebelo? (2)
- 1.19 Nehelana ka lebaka le dumellanang le polelo e latelang.
Ha ho makatse ho bona boemo ba lehodimo ba Labone bo fapana haholo le ba Labobedi. (2)

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA A: 30

KAROLO YA B: KGUTSUFATSO**POTSO YA 2**

Bala ditaba tsa tema e latelang, ebe o di kgutsufatsa ka ho ngola dintlha tse supileng, tse bontshang **kamoo o ka qobang/ipaballang kgahlano le ho tshwarwa ke lehlaba la mokokotlo kateng.**

DITAELO

1. Ngola dipolelo TSE SUPILENG, tse phethahetseng. Mantswe e be A SA FETENG a 70.
2. Nomora dipolelo tsa hao ho tloha ho 1 ho ya ho 7.
3. Ngola ntlha E LE NNGWE feela polelong ka nngwe.
4. Ngola ka mantswe A HAO.
5. Qetellong ya kgutsufatso ya hao, bontsha palo ya mantswe ao o a sebedisitseng ka masakaneng.

TEMA YA C**QOBA HO TSHWARWA KE LEHLABA LA MOKOKOTLO**

Batho ba bangata ba hlaselwa ke lehlaba la mokokotlo ba sa tsebe hore ho bobebe ho le qoba. Ka mehla ho thwe boipaballo bo molemo ho feta setlhare.

Hangata lehlaba la mokokotlo le kgathatsa batho ba sebetsang mesebetsi e fapaneng. Batho ba bang ba kakasa dintho tse boima mesebetsing ya bona. Ho qoba ho tshwarwa ke lehlaba lena, ba lokela hore ba se jare ntho e boima ka lehetla le le leng nako e telele. Kgafetsa ba etse hore mahetla a phomotsane. Ho ka ba molemo ha dintho tse ding tse boima di ke ke tsa hulwa empa di sututswe.

Ha e le hore o theola se itseng sebakeng se phahameng, o se ke wa se nanabela ka tsela e sarolang mmele haholo. Hlwella setulong kapa lereng hobane sena se tla o thusa hore o se ikutlwise bohloko.

Dibethe le mesamo eo re e sebedisang le tsona di na le seabo se seholo ho tshwarweng ke mofuta ona wa lehlaba. Motho ka mong o lokela ho etsa bonnete hore o robala materaseng a kgathollang mmele. Sebedisa mosamo o tla dumella mokokotlo wa hao ho otloloha hantle. Tsela ya ho robala le yona e ka bakela batho mathata. Ditsebi di re ho molemo ho robala ka lehlakore e seng o kakalletse.

Nakong eo o iketlileng kapa o kgannang, dula o ntse o fetofetola mokgwa oo o dutseng ka wona. O se ke wa dula kapa wa ema nqa e le nngwe nako e telele hobane ho etsa jwalo, ho bakela mokokotlo kgatello e kgolo.

[E gotsitswe le ho fetolelwa le ho lokiswa ho tswa bukeng ya *Health Tips*, Medway Stein 1999]

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA B:**10**

KAROLO YA C: TSHEBEDISO YA PUO

POTSO YA 3

Bala papatso o be o araba dipotso tsa manollo ya setshwantsho le tshebediso ya puo.

TEMA YA D

ITSHEPE KA SUN SURE

Ka lethathamo la dihlahiswa tsa Sun Sure, wena le ba lelapa la hao le ka ikaneha ha monatjana letsatsing le sa tshabe ho tlabolwa ke lona. Lethathamo le fumanehang feela. Pick n Pay, le sireletsa letlalo la hao mahlaseding a kotsi a UVA le UVB. Dihlahiswa tsena di na le vithamin e siyang letlalo la hao le le bonojana jwalo ka la lesea. CANSA e ananela dihlahiswa tsohle tse sireletsang letlalo, tse nang le SPF20 - SPF50 molemong wa letlala lohle.

Pick n Pay

[E qotsitswe le ho lokiswa ho tswa ho makasine wa *Your Family*, Tlhakubele 2015]

- 3.1 Ke eng e bapatswang papatsong ee? (1)
- 3.2 Sehlahiswa seo o se boletseng ho 3.1 ka hodimo se reretswe bomang? (1)
- 3.3 Sehlahiswa seo o se boletseng ho 3.1 ka hodimo se fumaneha hokae? (1)
- 3.4 Bolela molemo O LE MONG wa sehlahiswa se bapatswang. (1)
- 3.5 Nehelana ka lewa le LE LENG leo mmapatsi a le sebedisitseng ho hohela maikutlo a bareki. Nehelana ka lebaka la karabo ya hao. (2)
- 3.6 Kgetha karabo e nepahetseng ho tse latelang: Puo ya mmele ya batho ba papatsong e tshehetsa mantswa ana; 'ITSHEPE KA SUN SURE' jwang? (1)
 - A Difahleho tsa bona di bontsha thabo.
 - B Ba kgatholohile ha monate.
 - C Ba pepesitse mmele ya bona letsatsing.
 - D Dikarabo tsohle di nepahetse.

- 3.7 Kgetho ya tshebediso ya mantswe ana, '... lelapa la hao, ... lelapa lohle' e thusa mmapatsi jwang papatsong ya sehlahiswa sa hae? (1)
- 3.8 Hlalosa kamoo papatso ena e totobatsang tshekamelo/leeme kateng. (2)
- [10]

POTSO YA 4

Bala ditaba tsa khathunu ena, o ntano araba dipotso tse tla e latela.

TEMA YA E

[E qotsitse le ho lokiswa ho tswa koranteng ya Sowetan, 14/01/16]

- 4.1 Batho ba khathunung ee ba buisana ka ditaba dife? (1)
- 4.2 Ke dintho dife TSE PEDI khathunung tse nnetefatsang hore Tau o otluwe? (2)
- 4.3 Re tseba kang hore ditaba tsa Tsebo di monahanong wa hae? (1)
- 4.4 Ke ntho efe e bontshang phoqo khathunung ena? Nehelana ka lebaka. (2)
- 4.5 Kgetha karabo e nepahetseng ho tse latelang, o be o nehelane ka lebaka la karabo ya hao. Koranta le dino di sebediswa ka sepheo sefe se tshwanang ke batho ba khathunung?
- A Ba ikgatholla ka tsona.
B Ba fuputsa tlhahisoleseding ka tsona.
C Ba iphodisa ka tsona.
D Ha ho karabo e nepahetseng. (2)
- 4.6 Puo ya mmele ya Tsebo e dumellana le ditaba tsa hae. Tshehetsa polelo eo ka lebaka. (2)
- [10]

POTSO YA 5

5.1 Bala ditaba tsa temana ena, o ntano araba dipotso tse tla e latela.

TEMA YA F

Tlatsa dikgeo tse seratswaneng ka mantswe a nepahetseng, ho tswa lebokosong le ka tlase a fang seratswana sena moelelo o phethahetseng. Ithuse ka mantswe a latelang:

he; tabanyana; moholo; ya; hlooho; feela mantsweng; hotetsa

(Nomora karabo e nepahetseng feela (5.1.1–5.1.8).)

HO WENA NATONA MORATUWA, KATLEHO!

'Samina, ke na le (5.1.1) ... eo ke batlang ho e bua.' Ho realo Natona a ntsha sakerete. Ha a ntse a se (5.1.2) ..., Samina a dula setulong ho bonahala hore o thabile. O ne a thabetse ho fumana monyetla wa ho ba le Natona (5.1.3) ...

Natona a mo (5.1.4) ... ka mahlo a ntse a ja masapo a (5.1.5) ... Motsotsong oo, Samina a futhumala ha monate.

SAMINA: Natona, keng? Bua tsa hao o tswe o mpha sebaka sa ho kopa seo e leng kgale ke labalabela ho se kopa.

NATONA: Na o sa hopola tjhelete yane eo o ntshepisiseng yona? Ebe o ntse o le (5.1.6) ... ao a hao?

SAMINA: Ao, Natona. Na nka o kwenehela? (*A mo sheba butle, mahlo a hae a mo bala ditho*).

NATONA: Ruri ke a leboha. Tsa hao ke dife (5.1.7) ...?

SAMINA: Na o ka ya le nna tantsheng ya bathuti yunivesithing Moqebelong o tlang?

NATONA: Ao, ke yona feela ntho eo e sa leng o batla ho e kopa? Ke tla thabela ho ya le wena leha ke qetetse kgale ho tantsha. Na e tla be e le mokete o (5.1.8) ...?

[E qotsitse le ho lokiswa botjha ho tswa bukeng ya *Peo ena e jetswe ke wena*, IM Moephuli, 1982]

(8)

Bala ditaba tsa temana ena, o ntano araba dipotso tse tla e latela.

TEMA YA G

MEHLOLO KE DINOHA MESENENE KE BATHO!

'Ko, ko, koo ... o ... Na ho na le batho moo haeso?'

MMADISEBO: Ho a kenwa bo! Batho ba ka ya hokae lebatameng le lekaale?

RAMALEKE: Hei, o re nka di tseba ntho tsa lona kgomohadi eso? A ke re lona le tjhaka neng le neng feela?

MMADISEBO: Ao, batho! Na rona re se re le Bommatseleng? O mo fumane a ntse a eya jwang mokudi wa rona ha e le moo eka o sulafalletswe?

RAMALEKE: Mang? Kgidi! Ruri o hle o tswa tabeng eo, mme ebe o tswetse ruri.

MMADISEBO: Ho tla ba jwang na basadi?

RAMALEKE: O re ho tla ba jwang? Mamela ke o jwetse. Mokudi eo, ke mo fumane a pharame fatshe. Dipitsa di le mona pela hae. A nyofa sa lekgoba le balehileng kgolehong. Ha ho mokudi mono ke a o jwetsa. Ka ntate ka monna wa Phokeng ke a tjho!

MMADISEBO: Basadi! Utlwang mehlolo! A ke re banna ha se baikaketsi? Jwale o batla ho reng motho wa morena?

RAMALEKE: A ke re ke itse o mamele? Molomo ona ke ha e le sesumahadi eka wa pere, a sokolana le ho hlafuna dijo tseo a di topetseng ka hanong.

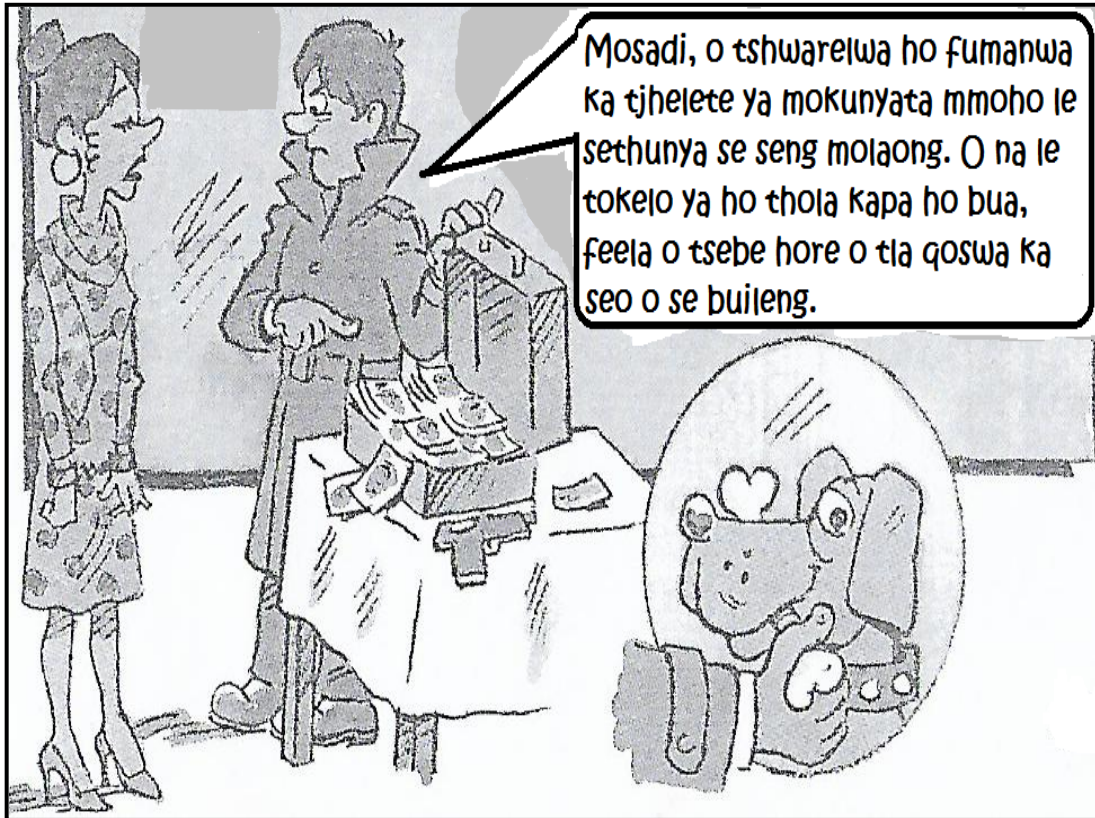
MMADISEBO: (A opa diatla.) Ka ntate, mehlolo ke dinoha!

[Tema ya boiqapelo]

- 5.1.9 Ke mantswa afe A MABEDI a re tsebisang hore Ramaleke o ne a tennwe ke mokudi eo a tswang ho mmona? (2)
- 5.1.10 Sebedisa lentswa le latelang polelong e nang le moelelo o fapaneng le oo le sebedisitsweng ka wona temeng.
Dipitsa. (2)
- 5.1.11 Ke polelo efe eo e seng ntlha empa e le mohopolo wa Mmadisebo feela temeng ee? Tshehetsa karabo ya hao ka lebaka. (2)

- 5.2 Boha setshwantsho se latelang, o nto araba dipotso tse thehilweng hodima sona.

TEMA YA H

[Se qotsitse le ho lokiswa ho tswa bukeng ya *The Ladybird Book*, A Daly, 1992]

- 5.2.1 Nehelana ka lentswe le emelang lentswe le ntshofaditsweng polelong e latelang.

Mosadi, o tshwarelwa ho fumanwa ka tjhelete ya mokunyata. (1)

- 5.2.2 Nehelana ka lentswe le nang le moelelo o tshwanang le wa le ntshofaditsweng polelong e latelang.

O na le tokelo ya ho **thola**. (1)

- 5.2.3 Ngola polelo e latelang hape empa e se e bontsha hore ketso e ka kgoneha.

O tsebe hore o tla qoswa ka seo o se buileng. (2)

- 5.2.4 Ngola polelo e latelang e le tatolong.

O tshwarelwa ho fumanwa ka tjhelete ya mokunyata. (2)
[20]

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA C: 40
MATSHWAO OHLE A PAMPIRI ENA: 80